

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

พิพิธภัณฑ์ในโลกปัจจุบันสำหรับประเทศที่พัฒนาแล้วมุ่งที่จะให้คนในชาติรู้จักตนเองเป็นสำคัญ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นสถาบันการศึกษาที่คนจากภายนอกได้เข้ามาเรียนรู้เพื่อความเข้าใจทางวัฒนธรรมที่จะมีผลไปถึงการอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น¹

คำว่าพิพิธภัณฑ์ มีรากศัพท์มาจากคำว่า พิพิธ แปลว่า ต่างๆ กัน ผนวกกับคำว่า ภัณฑ์ ซึ่งแปลว่า สิ่งของ เมื่อนำมารวมกันมีความหมายว่า สิ่งของต่างๆ ที่รวบรวมไว้ เพื่อประโยชน์ในการศึกษา นอกจากนี้ สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้น โดยองค์กร UNESCO ให้ความหมายพิพิธภัณฑ์ว่า เป็นสถาบันบริการ และพัฒนาสังคมที่ตั้งขึ้นอย่างถาวร โดยไม่แสวงหากำไร เปิดกว้างสำหรับสาธารณะ โดยทำหน้าที่แสวงหา รวบรวม อนุรักษ์ วิจัย สื่อสาร และจัดแสดงวัตถุที่เป็นหลักฐานมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม เพื่อจุดมุ่งหมายในการเรียนรู้²

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจึงนับเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความรู้และความเข้มแข็งให้แก่ท้องถิ่นรวมถึงการให้การศึกษาจากระบบเพื่อให้เกิดองค์ความรู้และความเข้าใจในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่างๆตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น การดำเนินการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนอกเหนือจากการเก็บรวบรวมศิลปวัตถุต่างๆ แล้วยังจำเป็นต้องแสดงให้เห็นถึงกลุ่มคน วิถีชีวิตความเป็นอยู่และมีมิติทางสังคมวัฒนธรรมที่มีการเคลื่อนไหวอย่างสืบเนื่อง³

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม, พิพิธภัณฑ์และประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2551), หน้า 49.

² กรมศิลปากร, คู่มือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น (กรุงเทพฯ: สยามศิลปะการพิมพ์, 2553), หน้า 5.

³ สุจารีย์ จรัสด้วง, “การบริหารจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตวิทยาลัย นวัตกรรมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2552, หน้า 21 - 22.

จุดกำเนิดของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยนั้น พบว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมักจะตั้งอยู่ในวัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้เริ่มในการจัดสร้างและจัดตั้งขึ้น เพื่อการสะสม โบราณวัตถุศิลปวัตถุที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ซึ่งจากการรวบรวมสิ่งของในลักษณะดังกล่าวนำไปสู่กระบวนการเกิดขึ้นของพิพิธภัณฑ์ของวัดแต่ละแห่งขึ้น⁴

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจำนวนมากมีคลังสะสมวัตถุที่มีค่า มีประวัติศาสตร์และสัมพันธ์กับความเป็นมาของผู้คน ชุมชน หรือความผูกพันกับผู้ที่เก็บสะสม เมื่อพิพิธภัณฑ์ได้เก็บ รักษา และอนุรักษ์วัตถุสิ่งของเหล่านี้ ก็ทำหน้าที่ของตนเองในฐานะผู้พิทักษ์สมบัติวัฒนธรรม จากฐานข้อมูลปี 2551 พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นซึ่งรวบรวมโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) พบว่าพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยมีประมาณ 1,000 แห่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดประโยชน์ที่จะมีแหล่งเรียนรู้เพิ่มขึ้น⁵

พิพิธภัณฑ์ที่เพิ่มขึ้นนี้ ส่วนหนึ่งเกิดขึ้นมาด้วยความสนับสนุนของรัฐบาลหรือเทศบาลและมีอีกไม่น้อยที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของชุมชนในท้องถิ่นต่างๆรวมถึงเอกชนซึ่งเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ และการให้ความรู้แก่ประชาชน พิพิธภัณฑ์หลายแห่งกลายเป็นสถานที่จัดนิทรรศการอนุรักษ์และ สงวนรักษาวัตถุเป็นที่นัดพบของคนในท้องถิ่นเป็นที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวพิพิธภัณฑ์จึงเป็นองค์กรที่สามารถใช้เป็นตัวชี้วัดความเจริญทางสังคมและพัฒนาการของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ในการพัฒนาบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นสิ่งที่พิพิธภัณฑ์ทุกแห่งจะต้องตระหนักถึงคือคุณประโยชน์ที่เป็นผลมาจากการพัฒนาจะต้องตกอยู่กับคนในสังคมท้องถิ่น สังคมและประเทศชาติเป็นสำคัญ นอกจากนี้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังมีหน้าที่หลักในการให้การศึกษา สร้างความภาคภูมิใจความมั่นใจ ในการสร้างกำลังใจให้แก่คนในท้องถิ่นสามารถพัฒนาไปได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปตามศักยภาพของตน⁶

จากที่กล่าวมานั้นจะเห็นว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น หรือ พิพิธภัณฑ์สถานท้องถิ่น คือ รูปแบบหนึ่งของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งมุ่งเน้นในการจัดแสดงเรื่องราวของท้องถิ่นกว้างกว่าระดับชุมชน ทั้งในแง่ของความเป็มา ประวัติ วิถีชีวิต ประเพณี สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ตลอดจนเรื่องราวอื่นๆ

⁴ นุบผา จิระพงษ์, “สถานภาพของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ 2544, หน้า 57.

⁵ ศิริพร ศรีสินธุ์ไธ, พิพิธภัณฑ์ภาคสนามประสบการณ์จากการลงทำ (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2551), หน้า 103.

⁶ มหาวิทยาลัยศิลปากร, เอกสารการสัมมนาทางวิชาการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทยเอกสารวิชาการหมายเลข 6”, พิมพ์ครั้งที่ 2. (กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2543), หน้า 116.

ของท้องถิ่นสำหรับพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นที่เกิดขึ้นในภาคเหนือของประเทศไทยคือพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นจังหวัดพะเยาที่ใช้ชื่อว่า หอวัฒนธรรมนิทัศน์วัดศรีโคมคำ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยดำริของพระธรรมโมลีเจ้าอาวาสวัดศรีโคมคำ ปัจจุบัน ดำรงสมณศักดิ์ที่ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ นอกจากนี้ พิพิธภัณฑสถานอีกแห่งหนึ่ง คือ พิพิธภัณฑสถานอำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณเมืองโบราณจันเสน ดังนั้น จะเห็นว่าพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นล้วนมีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่ก็มีจุดประสงค์ไม่ต่างกัน คือ เป็นสถานที่ทำหน้าที่จัดแสดงเรื่องราวของท้องถิ่น⁷

จังหวัดลำปางเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรโบราณที่มีความรุ่งเรืองในอดีตรวมถึงเป็นดินแดนที่มีร่องรอยอารยธรรมของมนุษย์มาตั้งแต่อดีตกาล จังหวัดลำปางเป็นศูนย์รวมทางด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอันโดดเด่นแห่งหนึ่งของภาคเหนืออันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติซึ่งปรากฏอยู่ในวัดและแหล่งโบราณสถานที่สำคัญอื่นๆ เป็นจำนวนมาก จังหวัดลำปางมีอาณาเขตติดต่อกับทิศเหนือติดกับจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงราย และจังหวัดพะเยา ทิศใต้ ติดกับจังหวัดตาก จังหวัดสุโขทัย ทิศตะวันออกติดกับจังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดสุโขทัย ทิศตะวันตก ติดกับจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน พื้นที่จังหวัดลำปางมีลักษณะเป็นรูปยาววงรี ภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขา ที่ราบสูง และที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง บริเวณตอนกลางของจังหวัดเป็นแอ่งที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง โดยมีภูเขาล้อมรอบ การแบ่งเขตการปกครองจังหวัดลำปาง แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ⁸

ด้วยประวัติศาสตร์อันยาวนานของจังหวัดลำปางตามที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นนี้ ส่งผลให้เกิดการรวบรวมจัดเก็บศิลปวัตถุอันนับประการและจัดแสดงไว้ภายในพิพิธภัณฑสถานโดยเฉพะอย่างยิ่ง พิพิธภัณฑสถานในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง มีจำนวนมากถึง 8 แห่ง กล่าวคือ พิพิธภัณฑสถานลานนา วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พิพิธภัณฑสถานวัดพระธาตุเสด็จ พิพิธภัณฑสถานพระพุทธรูปไม้และตุ๊กตาวัดปงสนุกเหนือ พิพิธภัณฑสถานวัดลำปางกลางตะวันออก พิพิธภัณฑสถานเขลางค์นคร วัดพระเจดีย์ขาวหลัง พิพิธภัณฑสถานเวียงลคร วัดพระเจ้าทันใจ พิพิธภัณฑสถานเทพวิสุทธิโสภณ วัดเชียงราย พิพิธภัณฑสถานวัดป่าตันกุ่มเมือง พิพิธภัณฑสถานแห่งนี้เกิดขึ้นจากการที่พระสงฆ์ทำหน้าที่ในการรวบรวมเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ไว้ป้องกันการสูญหายและได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าชม จากการสำรวจภาคสนามพบว่า พิพิธภัณฑสถานของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ทั้ง 8 แห่งส่วนใหญ่จัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เครื่องใช้ไม้สอยพื้นบ้านในชีวิตประจำวัน เครื่องสักการะ และเครื่องประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามความเชื่อของท้องถิ่น สภาพปัญหาที่พบจากการสำรวจ

⁷ วิภาลี จันทรวิโรจน์, “แนวทางการกำหนดนโยบายและการวางแผนการประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในประเทศไทย”, วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2543, หน้า 6 - 9.

⁸ จตุพร เทียมทินกฤต, รายงานการบูรณะและปรับปรุงภูมิทัศน์โบราณสถานวัดผแดงหลวง อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง (เชียงใหม่ : หจก.รักษัโบราณ ๕๕๕, 2553), หน้า 1 - 5.

ภาคสนามในครั้งนี้ กล่าวคือ พิพิธภัณฑของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปางมีปัญหา 2 ส่วน ที่ทำให้ การบริการพิพิธภัณฑไม่บรรลุเป้าหมาย ส่วนแรก คือ ปัญหาของการจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ พบว่า การจัดแสดงวัตถุในพิพิธภัณฑที่ขาดการจัดหมวดหมู่ ลักษณะการวางวัตถุจัดแสดง การใช้สื่อในการ บรรยายเรื่องราวที่สอดคล้องกับวัตถุจัดแสดง จึงทำให้ไม่บรรลุเป้าหมายของการเป็น แหล่งเรียนรู้เท่าที่ควร ส่วนที่สอง การบริหารจัดการพิพิธภัณฑวัด เนื่องจาก วัดไม่มีกำลังคนที่จะดูแล และบริการ มีเพียงเจ้าอาวาสที่รับภาระในการบริหารจัดการเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้ไม่สามารถเปิด บริการและบำรุงรักษาพิพิธภัณฑวัดได้อย่างสม่ำเสมอ การสร้างจิตสำนึกในคุณค่าของทรัพยากร ทางด้านวัฒนธรรม โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนในพื้นที่ได้มีส่วนร่วมคาดว่าจะนำไปสู่การบริหารจัดการ พิพิธภัณฑตลอดจนการเชื่อมโยงไปสู่เครือข่ายพิพิธภัณฑของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ด้วยเหตุผลดังกล่าวการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะเป็นการศึกษาวิจัยถึงวิธีในการจัดการพิพิธภัณฑของ วัดในเขตอำเภอเมืองจังหวัดลำปาง โดยทำการศึกษาประวัติความเป็นมา บริบททางสังคม และ วัฒนธรรม เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพิพิธภัณฑของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ให้มีการจัดแสดงที่เป็นระบบ และเหมาะสมสอดคล้องกับวัตถุหลักฐานที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑวัด และ เติมเต็มเรื่องราวของท้องถิ่นควบคู่กันไปอันจะนำไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีนำเสนอรูปแบบ และวิธีการจัดการพิพิธภัณฑวัดในท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ให้เป็นแหล่งเรียนรู้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ของจังหวัดลำปาง

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง
- 1.2.2 เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา รูปแบบและวิธีการจัดแสดงตลอดจนการบริหารจัดการ รวมทั้งสภาพปัญหาของพิพิธภัณฑวัดในท้องถิ่น อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
- 1.2.3 เพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพิพิธภัณฑของวัดในท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัด ลำปาง ให้บรรลุเป้าหมายของการเป็นแหล่งเรียนรู้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจังหวัด ลำปาง

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.3.1 ทำให้ทราบประวัติ ความเป็นมาของพิพิธภัณฑวัดในท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง
- 1.3.2 ทำให้ทราบรูปแบบการจัดแสดง วิธีการจัดการและการบริหารจัดการตลอดจนสภาพ ปัญหาของพิพิธภัณฑวัดในท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

- 1.3.3 สามารถนำเสนอรูปแบบการจัดแสดง วิธีการจัดการและการบริหารจัดการของ พิพิธภัณฑวัดในท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัดลำปางสำหรับการเป็นแหล่งเรียนรู้อัตลักษณ์ ทางวัฒนธรรมของเมืองลำปาง

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่

อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

เป็นการศึกษาประวัติ ความเป็นมา รูปแบบ และวิธีการจัดแสดง ตลอดจนสภาพปัญหา ของพิพิธภัณฑวัดในท้องถิ่น อำเภอเมือง จังหวัดลำปางศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์ สังคมและ วัฒนธรรมของจังหวัดลำปางเพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพิพิธภัณฑวัดในท้องถิ่นอำเภอ เมือง จังหวัดลำปาง ให้เป็นแหล่งเรียนรู้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง

1.4.3 ขอบเขตด้านประชากร

- 1) ประชากรในการศึกษารั้งนี้ คือ พิพิธภัณฑวัดในท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัด ลำปางและผู้ที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑวัดในเขตอำเภอเมืองจังหวัดลำปางเพื่อเก็บ ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องราวของชุมชนและพิพิธภัณฑวัดของท้องถิ่น
- 2) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง คือ

2.1) พระสงฆ์ นักวิชาการ คณะกรรมการ

2.2) นักท่องเที่ยวผู้เข้าชม และผู้ให้บริการ

1.5 นิยามศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษารั้งนี้

พิพิธภัณฑวัด หมายถึง พิพิธภัณฑที่ มีการจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของ ท้องถิ่นวิถีชีวิต ประเพณีความเชื่อ วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนเรื่องราวตั้งแต่ อดีตถึงปัจจุบัน

อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเมืองลำปาง หมายถึง คุณลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม เมืองลำปาง เป็นตัวบ่งชี้ของลักษณะเฉพาะตัวบุคคล สังคม ประเพณี ชุมชน และวัฒนธรรมท้องถิ่น

1.6 การเสนอผลการศึกษา

บทที่ 1 บทนำ

เป็นบทที่นำเสนอความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา เรื่อง การศึกษาพิพิธภัณฑสถานของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเมืองลำปางเพื่อหาวิธีการจัดการพิพิธภัณฑสถานวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำปางวัตถุประสงค์ของการศึกษา ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา ขอบเขตของการศึกษา และนิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้และการนำเสนอผลการศึกษาในครั้งนี้

บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในบทนี้เป็นการศึกษาภาคเอกสารเพื่อทบทวนวรรณกรรมและสถานะภาพความรู้ที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์มรดกวัฒนธรรม และวัฒนธรรมประเพณีสำคัญๆ ของเมืองนครลำปาง รวมทั้งแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

นำเสนอกระบวนการวิจัย และเทคนิคที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย รูปแบบการวิจัย ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ และการแปลความ ตลอดจนการนำเสนอผลการวิจัย

บทที่ 4 พิพิธภัณฑสถานและสภาพปัญหาของพิพิธภัณฑสถานในท้องถิ่น อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

บทนี้เป็นการศึกษาทั้งภาคเอกสารและภาคสนามในบริบทของพิพิธภัณฑสถานที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมา ที่ตั้ง ลักษณะกายภาพ อาคารพิพิธภัณฑสถาน การจัดแสดงและการบริหารจัดการ ตลอดจนสภาพปัญหาของพิพิธภัณฑสถานของพิพิธภัณฑสถานวัดในท้องถิ่น อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

บทที่ 5 การจัดการพิพิธภัณฑสถานวัดในท้องถิ่น อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

เป็นการศึกษาเพื่อเสนอรูปแบบและวิธีการจัดการพิพิธภัณฑสถานวัดในท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ให้เป็นแหล่งเรียนรู้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของจังหวัดลำปาง

บทที่ 6 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

เป็นบทที่สรุปสาระสำคัญของการวิจัยในวิทยานิพนธ์ พร้อมทั้งอภิปรายผลการวิจัยและข้อเสนอแนะเพื่อนำผลวิจัยไปใช้ในการศึกษาค้นคว้าต่อไปในอนาคต